

Tomas Espedal
PROTIV UMJETNOSTI

Nakladnik
Fidipid Zagreb

Biblioteka prijevodne književnosti
Knjiga 20

Za nakladnika
Slobodan Delalić

Urednici
Tonko Maroević
Diana Burazer

Jezična urednica
Mirjana Zec

Design omota
Elvis Duspara

Layout i grafička priprema
Fidipid Zagreb

Tisak
Denona Zagreb

**CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 837657.**

ISBN 978-953-7542-15-3

Copyright © Fidipid 2013

Printed in Croatia 2013

TOMAS ESPEDAL

PROTIV UMJETNOSTI

(knjiga zapisa)

S norveškoga preveo
Munib Delalić

Naslov izvornika
Imot kunsten © Gyldendal Norsk Forlag AS 2009

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Ministarstva kulture Republike Hrvatske

Objavljivanje knjige pomogli
Norveški fond za kulturu
i NORLA (Norwegian Literature Abroad) iz Osla

Mojoj majci

travanj

To je i zadatak koji
traži hrabrost: baviti se.

Kristian Lundberg

Moje prvo ime bilo je konstruirano u tvornici, izliveno u metalu, i bilo je od stanovite trajnosti. Pokušao sam ga zaboraviti. Imam četrdeset tri godine, možda četrdeset četiri, ili četrdeset pet, ili četrdeset šest. Ovo pišem u rujnu. Rođen sam dvanaestoga studenog u znaku Škorpiona. Čuo sam da škorpion, kad je ugrožen, kad mu prijete opasnost, i kad ne može pobjeći, podigne otrovni žalac i vrh mu zabode između dvaju oklopa koji mu zaštićuju tijelo, i ubrizga otrov. Proljeće i jesen godišnja su doba koja volim najviše od svih; čim je ljetu kraj, mogu započeti raditi. Rujan je fin, a i studeni, deveti dan, ili devetnaesti, ne znam, možda dvadeset deveti... Počinjem pisati ujutro, ponekad uvečer. Tih je u kući. Nisam ugrožen, i nimalo mi ne prijete opasnost, ali ipak podižem desnu ruku i spuštam vrh olovke na papir, izbrizgavam otrov. Pišem. Prva je rečenica kao pritisnuti iglu na kožu, s malo otpora, mekana, kao kad igla prodire, ulazi i pogada krvnu žilu; tad je nužno zaboraviti.

Drugo mi je ime bilo teže, možda podatnije, i jače, neko žensko ime. Trebalo mi je vremena uništiti ga. Ne zato što je bilo neprobojno, nego zato što je bilo staro, imalo je veze s nekim mjestom, u kojemu nikada nisam bio.

Rođen sam u jednome gradu, zapravo u njegovom predgrađu, ime mu je suho, vjetrovito i žilavo, lomi se poput staroga drveta. Prva rečenica mora biti čvrsta poput čelika. To je obrt, rečenica se ručno izrađuje, brusi i četka, siječe i glača. Čuješ mehanički zvuk pisaaćega stroja, kao kad sam sjediš u tvorničkoj hali i slušaš glasove onih koji nisu ondje; slušaš nestvarne ruke i teške cipele što odzvanjaju podom, ne stvarajući nikakav zvuk. Rečenica sja. Čvrsta kao čelik. Meni i mojoj kćeri zajedničko je to što smo oboje izgubili majku. Ja sam svoju izgubio u travnju,

ona svoju u rujnu. Nisam znao što trebam kazati, kako je utješiti, i samo sam uspio reći, kao da sam dijete, kao da nas nikakva dob ne razdvaja, kao da želim da ona utješi mene i da se zagrlimo u zajedničkoj žalosti, dvoje vršnjaka, istomišljenika, kao da sam je tijekom nekoliko nijemih minuta pretvorio u odraslu osobu, svojega budućega životnog partnera, svoju nadu: Sad nijedno od nas nema majku. Kad je to čula, okrenula se na drugu stranu, bijesna i uplašena, nikakve utjehe u mojim riječima nije bilo.

Mojoj je kćeri petnaest godina i ne poznaje svoga oca. Možda bi se moglo reći da je on onaj koji piše knjige, i da je netko posve drugi njezin otac. Pokušavao sam sve, nakon što je izgubila majku, kako bih joj bio dobar otac. Pokušao sam biti i neka vrsta majke, i to je bila velika greška, počinio sam je posve svjesno i čvrste volje; prestao sam pisati, prestao putovati, prekinuo nekoliko prijateljstava, smjestio sam se u novoj kući kao majka. Rijetko sam napuštao kuću. Pospremao sam i prao, neprekidno sam čistio sobe, prao posteljinu i njezinu odjeću. Pravio sam doručak i ručak, spremao užinu koju je ona nosila u školu. Uvijek stalni objedi. Uvijek čista odjeća. Uvijek netko kod kuće, ujutro i uvečer. To mi se sviđalo, više nego što sam mislio; volio sam ići u kupnju i pripremati hranu, pospremati, prati odjeću, vješati oprano rublje na konopac, to mi je pričinjavalo zadovoljstvo. Ali, dijete nije bilo zadovoljno, čeznula je ne samo za majkom, nego i za ocem. Jednoga je dana rekla: Zašto si uvijek kod kuće? Zašto me ne ostaviš na miru, bar nekad, da budem sama, zašto nikada ne izlaziš iz kuće?

I otišao sam u grad.

Nevoljko sam otišao u grad, što ću u njemu?

Hodao sam ulicama, tek tako, da mi prođe vrijeme, dva, tri, četiri sata, a zatim sam se vratio kući. Želio sam biti kod kuće sa svojom kćeri. Ona je trebala oca, a dobila čovjeka skrhana žalošću, koji je vjerovao da će sići s uma, da će poludjeti, koji je

vjerovao da će umrijeti, oboljeti, vjerovao da će izgubiti sve, kuću, dijete, bio je siguran da će se nešto strašno dogoditi. Išao je, čekajući, ali se to strašno nije dogodilo. Išao sam i čekao nešto strašno, ali to strašno nije došlo, ne u našu kuću. Susjed je doživio jak srčani udar i pao ispred svoje kuće. U vrtu je, na drvetu, ptičje gnijezdo poharala neka ptica grabljivica, oborila je gnijezdo s drveta i prokljucala jaja, pojela mlade i odletjela. Ono strašno se događalo, cijelo vrijeme, posvuda, ali ne u našoj kući. Naša je kuća bila zaštićena, nad njom je počivao mir. I u tom miru, u tom vremenu čekanja, počeo sam pisati. Svako sam jutro, nakon što mi se kći zaputi u školu, sjedao za pisaći stol. U kući je vladala bijela, sivkasta tišina. Ona me je plašila, nisam bio naviknut na nju, pranjem sam je i pospremanjem kuće odagnavao, očekujući ono strašno, ali je sad tišina bila ondje, došla je kao nagla i neočekivana sreća. Tišina se nastanila u kući, i tijekom nekoliko tjedana postala je i dio mene, uselila se u ono što sam pisao.

Kao snijeg. Bijel, siv snijeg nakon duga ljeta i tople jeseni. Vjetar, kiša i iznenadni snijeg, prvi snijeg. U vrtu vrane skakuću slijeva udesno i prave riječi u snijegu; sitni, crni prsti, ptičje pismo, nemarno napisano, brzo i točno: zima stiže.

Ruže su se ukočile.

Bijele ruže, prekrivene mrazom.

Nisu stige uvenuti, kao da su se zaustavile u svojoj smrti, smrznute uz bijeli zid kuće, uza nj svezane crvenim nitima: svezane, zaustavljene, prisiljene stajati kao ledeno hladna usta, širom otvorena u mraku.

Ujutro magla. Razilazi se, visi poput ostataka vodenih mrlja u kovčama ružinih latica, vlažna kosa svezana otraga u rep koju čvrsto drži nečija ruka, tako čvrsto da izvana čuješ vrisak tišine. Zima stiže, opet prerano, i snijeg otapa maglu, podiže se sunčano svjetlo i probija kroz bijelu krošnju i pogada smrznute latice ruže koje se prekasno zatvaraju i venu.

Cvjetovi svezani nitima tvoga crvenog džempera.

Bijele ruže penjačice.

U vrtu.

Ispred kuće, svezane crvenim nitima uz bijelo pročelje i pričvršćene za zid pribadačom, i zavezane oko stabljike, tako da su bijele ruže prisiljene pružiti se prema prozoru gdje sjedim i pišem.

Svezane.

Svezan za kuću, i sobe, gdje sam do kraja privezan za krevet na kojemu ležim i stolicu na kojoj sjedim. Hodam po kući, vezan labavim užetom, nimalo ne želeći otići, a ni osloboditi se. Umjesto toga, uporno radim na zatezanju nevidljivih niti, poboljšavam ih i činim debljim, nepoderivim i dužim, tako da ih mogu zategnuti jače i zavezati više puta, oko usta i vrata, i grudi, zatezati, sve jače, dok me napokon ne obavije bijela, čvrsta čahura. Zaštitna opna niti zavezana za zidove i pod, za pisaći stol i stolicu, na kojoj sjedim, uhićen i strpljiv, prisiljen gledati kako tanko zdanje postaje vrlo obuhvatno i složeno, da se može nazvati kućom.

Kuća.

Taj put, oh, taj put, ta šljunčana staza koja se oprezno uspinje prema kući i koja je iste boje kao i kuća, jer je ona dio kuće, produžetak vrata, nastavak nečega što je u kući; kreveta, možda, gdje on leži i ne želi ustati.

Ti sati, usred dana, kad si posve budan, i kad liježeš u krevet, ne da bi spavao, ni da bi otpočinuo, nego da bi gledao kroz prozor, u nebo, da bi postao još budnijim. Tako budan da ti, ležeći, odjednom postane jasno da bi tako mogao ležati zauvijek, nepokretan, bez misli, ali s pogledom do bola čistim. Što to on vidi? Nebo, oblake, ništa više. A onda pomakne pogled i vidi zidove i strop u sobi gdje leži; svjetiljku na pisaćem stolu pokraj prozora, stolicu i crveni sag na podu, knjige na noćnom ormaricu, i knjige zapisa s fasciklima u istoj boji kao i kuća, te ga to

navodi pomisliti na sve ono što ne može vidjeti, a što bi trebao opisati, na šljunčanu stazu koja se spušta od kuće, tu stazu gdje stabla bacaju sjene, snažne i nepremostive, da on pomisli hoće li ikada biti u stanju prijeći ih i napustiti kuću.

Pismo: "Valjda je ispravno kazati da dijelim Bonnardov ukus za neudobno. Jednostavan namještaj, tvrde stolice, sobe, spartanske, bez ukrasa. Kažu da mu je radna soba bila bez mjesta za počinak, bez ikakve sofe, bez ikakva namještaja; vjerujem da je bio toliko obuzet svojim radom da mu to nije ni trebalo. Njegov je posao bio gledati. Pod prozorom, u vrtu, leži Martha, lagano zavaljena, u naslonjaču. Kosa nepočešljana, na njoj bijeli jutarnji haljetak, jutro je, ili večer. Njegov je posao bio promatrati je, zapisivati ono što ona radi; da se ujutro budi, da ustaje i tušira se, da doručkuje, veze stolnjak, piše pismo. Ona sjedi u vrtu, pismo je na stolu s vezenim stolnjakom. Svjetlo u voćkama, trešnje u košari, trebali bismo ih pojesti. Sjedim za pisanim stolom i gledam kroz prozor; voćke i vrtni stol, prazan naslonjač, subota je, ili nedjelja. Pokušavam pisati, ali ne uspijevam, te umjesto toga pišem pismo: potrebna si mi."

Danas mi nije išlo od ruke, i dan mi je postao posve nemoguć, nije bio onakav kakav sam želio da bude, a i što bih s tim danom?

Mogu li reći da sam ga izgubio, da sam izgubio dan? Koliko li sam dana izgubio na taj način? Ne, nije to bio moj dan. A dobro je započeo, bio je to dobar početak jednoga dobrog dana. Izišao sam iz kuće, izišao kroz vrata, i krenuo šljunčanom stazom, izišao kroz ulazna vrata i skrenuo nalijevo, zaobilaznim putem prema dućanu, i čim sam izišao na uobičajenu stazu, mogao sam vidjeti, spazivši oblake iznad susjedne kuće, da je to početak jednoga dobrog dana. Bili su to teški, nepomični oblaci, upravo onakvi da moraš zastati i pogledati ih. Oblaci nesreće? Kad bi s neba pali svom težinom, razbili bi susjedovu kuću. I

pali su, počela je kiša. Blaga, lagana kiša po susjedovu krovu, obradovala me je. Zrak se prorijedio, te se i razvedrilo, i pojavilo sunce; bio sam na putu prema dućanu. Skrenem nadesno, i uđem u čudno svjetlucanje između stabala, proplanak u šumi; on je, u svakom slučaju, neko mjesto. Ali, kakvo mjesto? Mjesto ničega? Mjesto, ipak, i to primjetno. Premda ništa vidljivo. A ni čujno. Dakle, samo primjetno. Primjetno svaki put kad uđem u taj mali otvor između stabala, u proplanak u šumi. Tu se zaustavim. Ništa više, samo se zaustavim. Na istom mjestu. Uvijek se zaustaviti na istom mjestu. Možda na mjestu nekog uskrsnuća? Jučer sam, upravo na tome mjestu, zamislio neku životinju. Vjevericu, čak vjevericu u bijegu, bježala je od mene. Danas sam na tom istome mjestu vidio nešto posve drugo, neku grupu nepoznatih ljudi, sjedili su i ležali na zemlji. Prostrli deke. Sjedili su i ležali u travi, možda na izletu, nisam primijetio ništa drugo osim njihove odjeće, ljetne, bijele odjeće. Nikakvi se glasovi nisu čuli, nikakve riječi, samo tišina. Mora da su bili mrtvi, pomislio sam poslije, da su pripadali nekom drugom vremenu. Tiho sam prošao pokraj njih, i u isti mi se tren učinilo da mi je jedno od lica poznato, te sam mahnuo, ali mi na mahanje nije bilo uzvraćeno. Ona me nije prepoznala.

No, nisam tu izgubio dan.

Spuštao sam se dalje puteljkom i stigao do ograde gdje stoje konji. Stoje ondje nasred zemlje, lijepi i nepomični, gotovo kao statue. A onda se odjednom jedan od njih pokrene: mišići postaju vidljivi, snažan trzaj glatke kože, i noge koje jako udaraju o zemlju, strašan zvuk kopita, kao da navješćuju rat, ili smrt. Ili nesreću. Nešto strašno. Konj je bijesno pojurio prema mjestu gdje sam stajao, ali se nisam nimalo uplašio. I onda me, kad se konj primaknuo, u lice pogodi struja zraka. Vonj kože, i konjske dlake, pogodi me u lice. Ali, i to je bila radost.

Je li se tu dan promijenio, i okrenuo protiv mene? Još ga nisam bio izgubio, išao sam pokraj ograde, i odlomio granu s

jednoga od debala koja su ležala na zemlji; seljakov posao, seljakova toplina, zimi. Odlomio sam granu odgovarajuće duljine, jer sam trebao proći pokraj pasa. I smjesta spazim seljakove pse kako, odvezani, jure. Četiri odvezana psa, jure u čoporu. I tad osjetim strah; nisam ga osjetio pred konjima, ali ga osjetim pred psima. I on me oraspoloži. Oraspoložio me taj strah. Srce tuče, ruke se bude, stopala, krv, sve se u meni budi; okružen sam psima. Laju i grizu, grizu i kidaju rukav sakoa, zamahnem štapom. Uto: zvuk zviždaljke. Seljak zviždi u zviždaljku, psi se okreću, odlaze. Ali, psi su mi potrebni, potreban mi je strah, od seljaka nemam nikakve koristi, on je tek misao o svojini. I to ne mogu podnijeti, da njegova svojina obuhvaća cijelo to područje sa šumom i zemljištima i golim bregovima, obalom i morem, da se on ponaša kao da posjeduje cijeli taj dio otoka. I upravo toga dana, moga dana, podem ravno na njega, debeljkastog, niskog čovjeka stroga lica, rumenih obraza, posve rumena, zamašem mu prstom ispred nosa. Na cijelom se otoku psi moraju držati svezanim, rekoh. Ovo je moj put do dućana. Moj put do mora. Kupam se kad hoću, i gdje hoću, i upravo ovoga ljeta, rekoh, moga zadnjeg ljeta na otoku, neću dopustiti da me itko u tome ometa, ili sprečava, a posebno ne ti, i tvoji psi.

Jesam li mislio preseliti se? To me iznenadi. Nisam na to ni pomislio, dok iznenada ne kazah *moga zadnjeg ljeta na otoku*. Otkuda mi ta misao? Kamo ću se to preseliti? Pa bio sam vezan uz kuću i svoju kćer, tu je ona išla u školu, tu je imala svoje prijateljice, svoju sigurnost, i zar to nije bilo i moj spas, moja sreća, što nisam morao birati, što sam bio vezan uz nju i kuću i svoj posao ondje? Stoga, otkuda mi ta misao o selidbi? Stajao sam ispred čovjeka koji mi je danima, tjednima, godinama, ometao šetnju do dućana. Svi ti psi, zvuci zviždaljke, psovke i prijatnje, sve mi je to bilo dozlogrdjelo. Trebao sam strah, jer od bijesa nisam imao koristi, u nj se samo zaglaviš, i ne znaš što

češ, kao kad se sako zakači za bodljikavu žicu. Ispsovao sam ga, prijetio mu, i to je bila velika greška, sad više šetnja neće biti kao prije, bit će nešto posve drugo; stajao sam ondje i pokvario jedan od svojih najboljih običaja, šetnju do dućana. On se okrenuo, ušao u kuću, i opet izišao, sad sa sačmaricom u rukama, držao ju je oborene cijevi, ali je govorio s velikom sigurnošću u glasu: Ovo je moj posjed, i ovo ti je zadnji put da si preko njega prešao.

Bio sam na putu izgubiti dan. Kuhalo je u meni, dugo nakon što sam se oslobodio zemljoposjednika. Bijesno sam išao prema dućanu, pokušavajući ugledati nešto što bi me moglo oraspoložiti, možda šumaricu, koja raste u bijelim krugovima između stabala breze, ali je nisam vidio. Ili narcise, koji su stajali u žutim, bijelim nizovima ondje gdje je nekad bio staklenik; staklenici su nestali, ali su narcisi ostali, i rasli neobuzdano na velikoj površini između stabala, što je imponantan prizor, i svaki sam put običavao zastati. Ali sam sad jednostavno prošao. Ili čudesno jabukovo stablo u vrtu ispred crvene kuće, sa svojim bijelim cvjetovima, s jabukovom bjelinom, oštrom ljepotom – kao da su ti sitni, svijetli cvjetovi sjekli zrak, ili su sjekli dah, primijetiš ih kao zasjek u dahu: zasječeno uvjerenje da će ti bijeli cvjetovi postati jabuke. Da sam podigao pogled, mogao sam vidjeti kako svrake grade svoja gnijezda: grančicu po grančicu, pomno složenu, spletenu i povezanu, oblikom nalik na košaru, sa slojem trave s unutarnje strane, trave i zemlje, spojene vodom, vješte ptice graditeljice; tu će one polagati svoja jaja, bijela i siva, kao da je vanjska strana ljuštore nagovještaj perja ptičâ, njihova nedostatka boja.

Plavetnilo neba. Crvenilo rododendrona. Žutilo krizanteme.

Ništa od toga nisam vidio.

Izgubio sam dan, znači li to da sam ga izgubio iz vida?

Ptice, boje, mogućnosti, radosti; ništa nisam mogao vidjeti.

Bio sam izgubio jednu od svojih najboljih navika, pješačenje do

dućana, a s njom sam izgubio i dan, po svoj prilici i sutrašnji dan, a i još mnogo dana, čak i cijelu svoju budućnost na otoku. Morao sam pronaći novi put, novu naviku, ako ne želim da mi je vrijeme na otoku završeno. A tad bi bilo nužno preseliti se.

Zar zaista nije bilo potrebno ništa više nego da jedna od mojih navika bude poremećena, pa da mi se taj dan, a i cijela moja budućnost, smrači? Da, da, nije trebalo ništa više da izgubim glavu, i da budem uvučen u mrak, da mi u jednom ozbiljnom trenutku sve pocrni. U jednom je ozbiljnom trenutku bilo kao da sam sve izgubio; dan, vid, odvažnost, volju, nisam imao druge želje doli se predati.

U jednom ozbiljnom trenutku sve je prestalo; bio sam izgubio početak.

Bio sam na putu prema dućanu, i ništa nisam vidio. Nikakvo stablo, nikakav put, nikakvu slobodu, nikakvu budućnost, ništa.

Taj je moj dan, dakle, bio krhka konstrukcija; morao sam ga graditi na čvršćem tlu, na dubljoj nužnosti. A možda je bilo potrebno sve prevrnuti, sve moje navike zamijeniti nekim novim? Ili, još teže: potpuno se odreći svih navika?

Ili sam se morao naučiti gledati: gledati ono isto novim očima. Jer preseliti se ništa ne mijenja. Selidba samo odlaže ponavljanje. Ostati, makar još jedno ljeto, još jedno proljeće, na istome mjestu, u istoj kući, promijenilo bi sve.

Jednoga sam se jutro probudio i nisam mogao prepoznati sobu u kojoj sam ležao. Pomislio sam da sam prenoćio kod nekog prijatelja, ili da sam možda spavao u hotelskoj sobi, krevet je stajao pokraj prozora koji je bio otvoren. Bio sam kod Janne u gradu. Bilo je tiho u sobi, hladno, nikakva pokreta, nikakva daha, ni topline nekog tijela pokraj moga. Ležao sam u krevetu sam. Dakle, ležao sam u spavaćoj sobi u Dreggenu. Zar sam napokon premjestio krevet u dnevnoj sobi, do balkonskih

vrata, tako da sam mogao spavati, iako su vrata bila otvorena, s pogledom prema brdima i moru, a ne prema dvorištu? Ne, nikad od toga nije bilo ništa. Nisam stigao. Da sam se preselio, to sam morao učiniti na brzinu; spavao sam u kući na Askøyu. Uskoro će se djevojčice probuditi, prvo mlađa, zatim starija, pa njihova majka, uvijek tim redom, još ih nisam mogao čuti. Zar majka ne treba ubrzo ustati? Trebalo mi je malo vremena prisjetiti se da je ona bila bolesna, da je umrla, da se Harriet odselila iz kuće, da sam živio sam s Amalijom. Gdje li je ona? Nisam je mogao čuti, da se i ona nije odselila? Koliko li joj je godina? Zar se sve već završilo? Svjetlo je ulazilo s prozora, gore visoko na zidu, nisam mogao pokrenuti ruke, ni stopala. Koliko sam dugo tako ležao? A onda sam se prisjetio da je, kad sam zaspao, imala petnaest godina, trebala je na neku zabavu, te se šminkala, gotovo odrasla djevojka. Bio sam legao u dnevnoj sobi da je ondje čekam, da čujem kad dođe kući, noću, kad uđe na vanjska vrata, tek dijete. I na trenutak nisam uspijevao prepoznati sobu u kojoj sam ležao, iz pamćenja sam zacijelo bio izgubio i svoje ime, i svoju dob.

Moje prvo ime bilo je Olsen. Alfred Johan Olsen bio je, kažu, onizak i snažan čovjek ljubaznoga lica; tamnoga i otvorenog lica, rekla je Elly Alice, moja baka, i jakih ruku, primijetila je dalje ona. Sreli su se prvi put u vikendici koju su neki njegovi drugari s posla bili sagradili u šumi prema Løvstakkenu. Radio je u brodogradilištu u Solheimsvikenu, ime Olsen uzeo je kad se preselio u grad. Obitelj se zapravo zvala Fjøsanger, on je bio najmlađi među osmero braće i sestara, i bio je, kao što ime kaže, sa seoskoga gazdinstva nedaleko od grada, na koji su imali pogled iz vikendice kad bi ondje sjedili i kartali se i pušili lulu. Bili su primijetili dvije mlade djevojke koje su svake večeri prolazile pokraj vikendice, s rukom u ruci, reklo bi se slučajno. Jedne su se večeri drugari odvažili i pozvali djevojke u kuću.